PATENTNI TIJORATLASHTIRISHNING PATENT MUALLIFI BO'LGAN PROFESSOR-O'QITUVCHI UCHUN AHAMIYATI

Ubaydullayev Izzatulla Musoxonovich
Intellektual mulk markazi davlat muassasasi
Samarqand viloyati filiali bosh maslahatchisi
ubaydullayevi1986@gmail.com
Bekmuratov Davron Auyezmuratovich
Intellektual mulk markazi davlat muassasasi
Buxoro viloyati filiali bosh maslahatchisi
davron.bekmuratov@mail.ru

Annotatsiya

Zamonaviy innovatsion iqtisodiyot sharoitida patentlash jarayoni ilmiy faoliyatning yakuniy bosqichi emas, balki ishlanmalarni amaliyotga joriy etishning boshlang'ich nuqtasi hisoblanadi. Oliy ta'lim muassasalari (OTM) professor-o'qituvchilari tomonidan yaratilayotgan intellektual mulk obyektlari soni ortib borayotgan bo'lsa-da, ularning tijoratlashtirilish darajasi pastligicha qolmoqda. Mazkur maqolada patentni tijoratlashtirishning professor-o'qituvchi faoliyati uchun ilmiy, iqtisodiy va ijtimoiy ahamiyati tizimli tahlil qilinadi, sohadagi to'siqlar va ularning yechimlari ko'rsatib o'tiladi.

Kalit so'zlar: patent, tijoratlashtirish, intellektual mulk, texnologiyalar transferi, litsenziyalash, OTM, innovatsion ekotizim.

1. Dolzarb muammo va maqsad

Bugungi kunda OTMlar va ilmiy-tadqiqot institutlarida patent olish ko'rsatkichi barqaror o'sib bormoqda. Biroq, faqat miqdoriy ko'rsatkichlarga (patentlar soniga) e'tibor qaratish innovatsion rivojlanishni ta'minlamaydi. **Asosiy**

muammo — yaratilgan intellektual mulk obyektlarining real iqtisodiyot sektorlariga transfer qilinmasdan, "javonlarda" qolib ketayotganidir. Ko'plab tadqiqotchilar patentni ilmiy faoliyatning yakuniy nuqtasi yoki ilmiy unvon olish vositasi deb hisoblaydilar.

Maqola maqsadi — patentni tijoratlashtirishning professor-o'qituvchi shaxsiy va professional faoliyatiga ta'sirini baholash hamda akademik muhitda "patentlashdan — tijoratlashtirishga" o'tish mexanizmlarini asoslab berishdan iborat.

2. Nazariy asos va adabiyotlar sharhi

Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkilotining (OECD) **"Oslo Manual" (2018)** yo'riqnomasiga ko'ra, innovatsiya bu — faqatgina yangi g'oya yoki ixtiro emas, balki uning bozorda yoki amaliyotda muvaffaqiyatli joriy etilishi natijasidir.

J. Tidd va J. Bessant (2020) o'z tadqiqotlarida texnologik innovatsiyalarni bozor ehtiyojlari bilan integratsiya qilishda intellektual mulkni boshqarish strategik ahamiyatga ega ekanligini ta'kidlaydilar. Jahon intellektual mulk tashkilotining (WIPO, 2015/2024) hisobotlarida qayd etilishicha, samarali litsenziyalash (Successful Technology Licensing) va universitet-sanoat hamkorligi (AUTM ma'lumotlari asosida) rivojlangan davlatlarda ilmiy jamoalarni qo'shimcha moliyalashtirishning eng barqaror drayveri hisoblanadi.

3. Normativ-huquqiy asos

O'zbekistonda intellektual mulkni tijoratlashtirish tizimi quyidagi normativ-huquqiy hujjatlar bilan tartibga solinadi va rag'batlantiriladi:

- **O'zbekiston Respublikasining "Ixtirolar, foydali modellar va sanoat namunalari to'g'risida"gi Qonuni** (ixtirochilarning huquqiy himoyasi va mulkiy huquqlarini kafolatlaydi).
- **Prezident Farmonlari (PF-60, PF-54, PF-58 tizimi):** Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi hamda ilm-fan va innovatsiya sohasini boshqarishni takomillashtirishga oid tarixiy va amaldagi farmonlar ilmiy ishlanmalarni tijoratlashtirish, OTMlar qoshida startaplar va texnologiyalar transferi markazlarini tashkil etish uchun to'g'ridan-to'g'ri huquqiy va moliyaviy zamin yaratdi.

4. Professor-o‘qituvchi uchun tijoratlashtirishning afzalliklari

Patentni amaliyotga joriy etish va litsenziyalash muallifga uchta asosiy yo'nalishda strategik ustunlik beradi:

Ilmiy-akademik afzalliklar

- **Amaliy qiymat:** Laboratoriya sharoitidagi g'oya real mahsulot yoki texnologiyaga aylanadi.
- **Nufuz va grantlar:** Sanoatda qo'llanilgan patent muallifning ilmiy nufuzini oshiradi, bu esa xalqaro grantlar va yirik xo'jalik shartnomalarini jalb qilish imkonini beradi.
- **Ishlanmaning hayotiy sikli:** Amaliyotga joriy etilgan patent doimiy takomillashtirilib, yangi modifikatsiyalar modellashtiriladi.

Iqtisodiy afzalliklar

- **Qo'shimcha daromad:** Litsenziya shartnomalari, royalti yoki ulushdorlik (royalty va mualliflik haqi) orqali barqaror moliyaviy oqim shakllanadi.

- **Infratuzilmani yangilash:** Kelib tushgan mablag'lar hisobidan kafedra yoki laboratoriya moddiy-texnika bazasi modernizatsiya qilinadi.

Ijtimoiy va ta'limiy afzalliklar

- **Sifatli kadrlar tayyorlash:** Talabalar nazariyani emas, ishlab chiqarishga joriy etilgan real innovatsion loyihalarni o'rganadilar, spin-off va startap kompaniyalar tashkil etish kompetensiyasiga ega bo'ladilar.

5. To‘siqlar va yechimlar

Bugungi kunda OTM professor-o'qituvchilari oldida tizimli muammolar mavjud. Quyidagi jadvalda ushbu to'siqlar va ularning ilmiy asoslangan yechimlari tahlil qilingan:

Mavjud to'siqlar (Barriers)	**Tizimli yechimlar (Solutions)**
Akademik inertial fikrlash: Patentga faqatgina hisobot va ilmiy unvon (KPI) uchun kerakli hujjat sifatida qarash.	OTM reytingi va professor-o'qituvchilar baholash mezonlarida shunchaki patentlar sonini emas, balki tijoratlashtirilgan (litsenziya shartnomasi tuzilgan) patentlar ulushini asosiy indikator qilib belgilash.
Biznes ko'nikmalarning yetishmasligi: Olimlarda marketing, muzokaralar olib borish va texnologiyalar transferi bo'yicha bilimlarning kamligi.	OTMlar tarkibida professional Texnologiyalar transferi ofislari (TTO) faoliyatini yo'lga qo'yish. Olim ixtiro bilan, TTO esa uning marketingi va sotuvi bilan shug'ullanishi lozim.
Moliyalashtirish bo'shlig'i: Ishlanmani sanoat namunasigacha	Universitetlarning innovatsion jamg'armalari va venchur fondlari

Mavjud to'siqlar (Barriers)	Tizimli yechimlar (Solutions)
olib chiqish uchun (Proof of Concept) investitsiyalarning yo'qligi.	hisobidan ichki startap va prototiplashtirish grantlarini joriy etish.

6. Xulosa va takliflar

Patent olish — intellektual mulkni huquqiy himoya qilishning boshlang'ich nuqtasi, xolos. Uning iqtisodiy va ijtimoiy qiymati faqat tijoratlashtirish bosqichida to'liq namoyon bo'ladi.

Tahlillar asosida quyidagi takliflar ilgari suriladi:

1. **Baholash tizimini o'zgartirish:** Professor-o'qituvchilarning ilmiy faoliyatini baholashda patentning "tijoriy salohiyati" va amaldagi litsenziya shartnomalariga alohida e'tibor qaratish lozim.
2. **Ekotizimni rivojlantirish:** OTM, sanoat korxonalari va Intellektual mulk markazi o'rtasidagi uch tomonlama integratsiyani jadallashtirish, litsenziyalash jarayonlarini raqamlashtirish va soddalashtirish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining **"Ixtirolar, foydali modellar va sanoat namunalari to'g'risida"gi Qonuni**. 2002-yil 29-avgust, O'RQ-397-II (amaldagi tahriri).
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining **2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi to'g'risida**gi Farmoni. PF–60, 2022-yil 28-yanvar.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining **Ilm-fan va innovatsiyalarni rivojlantirishga oid** qarorlari va farmonlari (amaldagi tahrirlari).

4. World Intellectual Property Organization. **Successful Technology Licensing.** Geneva: WIPO, 2015.
5. World Intellectual Property Organization. **World Intellectual Property Indicators 2024.** Geneva: WIPO, 2024.
6. Organisation for Economic Co-operation and Development. **The Measurement of Scientific, Technological and Innovation Activities: Oslo Manual.** 4th Edition. Paris: OECD Publishing, 2018.
7. Joe Tidd, John Bessant. **Managing Innovation: Integrating Technological, Market and Organizational Change.** 7th Edition. Wiley, 2020.
8. Association of University Technology Managers. **AUTM Licensing Activity Survey** (so'nggi nashr).
9. World Intellectual Property Organization. **Global Innovation Index 2024.** Geneva: WIPO, 2024.
10. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. **UNESCO Science Report: The Race Against Time for Smarter Development.** Paris: UNESCO Publishing, 2021.
11. World Bank. **World Development Report: Innovation and Development** (tegishli nashr).6